

En udmærkelse.

Som „Dansk historisk fællesforening“ for få år siden valgte en afhandling af pastor Carsten Petersen i „Sønderjydske årbøger“ som den bedste, der i årets løb var offentliggjort i de historiske samfunds årbøger, har den for året 1943 atter nævnt en af vore artikler som den værdifuldeste. Hr. cand. mag. Peter K. r. Iversen, nu ved landsarkivet i Åbenrå, har modtaget årets præmie med følgende udtalelse:

Peter Kristian Iversen: Herremand og bonde i Vestslesvig i 1660erne og 1670erne. Et bidrag til Schackenborgs historie.

Afhandlingen er solidt underbygget, især ved Arkivalier i Schackenborg Godsarkiv, og giver værdifulde Oplysninger om en Godsdrift, der var afvigende fra den sædvanlige danske, idet Feltherre Hans Schack modsat den gængse, stadigt intensivere Drift af Hovedgaardsjorderne ved Hoveri udlejede disse til Bønderne og stræbte efter at nedlægge Bøndergaarde for at bringe endnu mere Jord ind under denne Driftsform. Samtidigt afskaffede han Avlingshoveriet mod en Pengeafgift. Gennem Tal vises det, at disse Reformer gav Herremanden et større Udbytte, end de traditionelle Driftsformer var i Stand til. De skyldtes ej heller humane Hensyn, men snarest det Forhold, at Hans Schack overtog Møgeltønderhus i en saare slet Forfatning i Henseende til Avlsbygninger. Der blev da ogsaa senere gjort Forsøg paa at genindføre Avlingshoveriet, men Bønderne gjorde bestemt Modstand derimod, og Kontrakten af 1660 blev til en Mærkepæl i det vestslesvigske Landbrugs Historie med Virkninger videre ud.

Denne Kontrakt omfattede tillige en Afløsning af Landgildens Naturalydelse med Penge, og Bøndernes økonomiske Forhold var ret gode, men Stridspunkter var der,

og Feltherren krævede Lydighed, mens Bønderne uden at vige holdt paa deres Ret. Til Studiet af de økonomiske Forhold er føjet Beretninger om Processer, der viser, hvor haardt Hans Schack tog fat, og hvor sejt Bøndernes Modstand var i en Tid, der var dem lidet gunstig.

Det kunde bebrejdes Forf., at Afhandlingen i nogen Grad savner Perspektiv ved den bratte Begyndelse med 1660, men i den følgende Aargang af Sønderjydske Aarbøger har han en god Redegørelse for Forholdene i Møgel-tønder Len 1536—1660, som afrunder Skildringen. Den er i det hele taget saa vel skreven og godt funderet baade paa Kildematerialet og paa Stedkendskab, at den fortjener at præmieres.

Det er redaktionen af „Sønderjydske årbøger“ en særlig glæde at kunne føje sine lykønskninger til den smukke og vel-fortjente udmærkelse.

Anmeldelser.

De hansborgske Registranter. I. Forordninger 1544-1580.

**Udgivne ved Caroline Emilie Andersen af Selskabet for
Udgivelse af Kilder til dansk Historie. (Gad, 1943).**

Kong Frederik I.s søn Hertug Hans den ældre fik ved hertugdømmernes deling i 1544 Haderslev, Tørring, Tønder, Løgumkloster og Rendsborg amter samt Nordstrand, Femern og Bordesholm Kloster. Efter krigen mod Ditmarsken i 1559 erhvervede han desuden den mellemste del af dette land. Det var saaledes et noget spredt omraade den dygtige og retsindige fyrste havde under sit styre. Mens der er bevaret forholdsvis lidt af de sønderborgske hertugers ældre arkiver, har hertug Hans efterladt sig et betydeligt arkiv, hvis vigtigste del er den statelige række af brevbøger, de saakaldte hansborg-registranter, der omfatter aarene 1543—1580. Disse indeholder et rigt kildemateriale til sønderjysk historie, og det maa derfor hilses med glæde, at Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie har besluttet at udgive disse. Opgaven er overdraget Arkivar, mag. art. Caroline E. Andersen, og første bind af udgaven foreligger nu. Det omfatter forordninger, hof-, kancelli-, rets- og digeordninger; disse er gengivet in extenso og paa originalsproget, mens det er meningen, at de øvrige dele af brevbøgerne kun skal udgives i uddrag og paa dansk.

Naar man betragter det materiale, der nu er udgivet, vil man maaske let blive lidt skuffet, idet dets værdi for udforskningen af sønderjysk historie vist maa siges at være forholdsvis begrænset, dels fordi saa meget af det angaar de frisiske og tyske egne, men ogsaa fordi de paagældende forordninger er af ret ensidig karakter, idet en forholdsvis stor del af de 101 numre indeholder bestemmelser vedrørende dige- og kirkevæsenet, især kirkernes og præsternes økonomiske forhold. Men kender man lidt til indholdet af hansborg-registranterne, vil man være klar over, at de kommende bind vil komme til at rumme et meget omfattende og rigt kildestof til sønderjysk — specielt nordslesvigsk — historie.

Selve udgivelsen af aktstykkerne maa siges at være mønstergyldig. De er gengivet ord- og bogstavret, bortset fra smaa ændringer m. h. t. brugen af u og w (v) og i og j, en fremgangs-

maade der maa foretrækkes for den, Secher benyttede i sin udgave af de danske forordninger, hvor han udelod en del af de overflødige bogstaver, som var saa almindelige i renaissance-tidens brevskeer. Gengivelsen er meget nøjagtig og præcis, og udgiveren har som indledning til hvert aktstykke givet en kort oversigt over indholdet og en lille skildring af de forhold, der gav anledning til forordningens udstedelse. Der kan nu og da rettes visse indvendinger mod disse indledningers sproglige form (f. eks. er brugen af ordet kirkeherre s. 24 og 55 mindre heldig); men dette er ganske uvæsentligt i sammenligning med det utal af værdifulde oplysninger, som udgiveren giver om sønderjyske forhold i det 16. aarhundrede.

En enkelt saglig bemærkning i tilknytning til disse indledninger vil der være grund til at fremkomme med, da den angaar et kildeskrift af ikke ringe interesse. Side 159 omtales en fortegnelse fra 1563 over de indtægter, som præsterne i Haderslev provsti havde. Den er benyttet af P. Rhode, og udgiveren mener, at aaret for fortegnelsen skal være 1568 i stedet for 1563. En saadan tanke er nærliggende, men kan dog formodentlig ikke være rigtig. Selve fortegnelsen, der var samlet af Provst Georg Boetius, eksisterer nu ikke mere, idet den gik tabt ved Vonsbæk præstegaards brand 22. september 1688. Det var den daværende herredsprovst for Tyrstrup herred Johannes Ryde, præst i Vonsild-Dalby, som havde udlaant bogen til Pastor Christopher Schrøder i Vonsbæk. Men heldigvis havde han været saa forudseende først at tage en afskrift, og denne findes nu i Haderslev provstearkiv i Landsarkivet i Aabenraa.¹⁾ Denne afskrift, hvori oplysningerne om Vedsted, Dalby, Stenderup og Ødis mangler, har ogsaa aaret 1563 som tilblivelsesaar, og at en fejlskrivning eller fejllæsning synes udelukket, fremgaar af oplysningerne under Øsby, hvor det hedder: »Register.... hvilket H. Jacobus Fabritius haver skrevet efter en alvorlig og streng M. Georgii Boëtii præpositi bud og befaling sub poena privationis officii in Øsby 18. oktober anno 1563«. Det mærkelige er, at de tingsvidner, som forlanges i hertugens brev af 4. april 1568, ogsaa synes at være blevet taget ved denne lejlighed, idet et saadant fra 1563 eller 1564 omtales fra Stepping²⁾, og et tingsvidne angaaende tinglysningen af »en kort sum register og indhold paa den indkomst og jord, som er til Nør Stenderup præ-

¹⁾ En afskrift heraf i Rtk.: Undersøgelseskommissionen i Haderslev Amt 1708—15. Samlinger og Forarbejder til Jordebogen over Haderslev Amt I. Beskrivelser af Kirkerne(Ra.).

²⁾ Smstd.

stegaard«, blev udstedt 18. maj 1564³⁾). Der kan saaledes næppe være tvivl om, at allerede i 1563 har provsten forlangt indberetninger om præsternes indtægter. De fleste af disse er ogsaa indkommet og blevet samlet af provsten. Det er under disse forhold mærkeligt, at hertugen fem aar senere forlangte nye indberetninger, men da dateringen baade af brevet og Bojes fortegnelse maa anses for at være sikker, synes ingen anden forklaring mulig.

Hvis man, naar denne opgave engang er løst, tænker paa at fortsætte med udgivelsen af det specielt sønderjyske kildemateriale, vil det være to nærliggende opgaver at faa trykt de ældre slesvigske forordninger, kongelige saavel som hertugelige, og udgivet det materiale, som findes i »Patenten« og »Inländische Registranten«. Selvom der er mange huller i disse to rækker, indeholder de bevarede bind dog et saa rigt kildestof til hertugdømmets indre historie, at en udgivelse vil være naturlig. Der kan ingen tvivl være om, at udgiveren af hansborg-registranterne ogsaa vil kunne løse denne opgave paa fyldestgørende maade.

Johan Hvidtfeldt.

Laura Joh. Christensen:

Konge og Hertug.

(Sønderjydsk Bogforlag 1944).

Lærerinde, Frk. Laura Joh. Christensen fra Egersund har haft den gode idé paa grundlag af det efterhaanden store stof, der er udgivet til belysning af de augustenburgske hertuger, at udarbejde en folkelig skildring af denne slægts forhold til det danske kongehus. Skildringen spænder over godt et aarhundrede; den begynder efter et par indledende kapitler med hertug Frederik Christians opvækst og uddannelse i aarene omkring 1780, og slutter med en kort omtale af dronning Caroline Amalies sidste aar. Hun døde i 1881.

Skildringen er baaret af en naturlig fortælleglæde, og Frk. Christensen er ogsaa i besiddelse af megen fortælleevne. Livet paa Augustenborg og Graasten fremtræder levende for læseren; forholdet mellem hertug Frederik Christian og hans kone, den danske kongedatter Louise Augusta, er fremstillet meget an-

³⁾ I vidisse af 5/7 1625, hvoraf afskrift i T. K.: I. A. 1670—1770. nr. 68. I. Haderslev Provsti. Indberetning om Præsternes Indtægter 1737 (Ra.) samt i A. VI. nr. 74 i. C. 227 ff. (La.).

skueligt. Derimod kan der indvendes et og andet mod den almindelige historiske baggrund. Her savnes ofte den nøjagtighed, som er nødvendig i historiske arbejder.

Første del slutter med hertug Frederik Christians død i 1814. Han følte sig krænket og tilsidesat, dels paa grund af Holstens indlemmelse i Danmark 1806, hvorved han følte sine arveretigheder gaaet for nær, og dels fordi Frederik VI havde forhindret ham i at søge valg som svensk tronfølger. Anden del handler om hans sønner, især den ældste, Christian August. Derimod er der ikke gjort noget ud af dennes søn, der i 1864 forsøgte at spille en rolle som hertug »Friedrich VIII«. Ham gjorde Bismarck det af med. Sammenkomsten mellem disse to vilde ellers ligge for Frk. Christensens pen.

Frk. Christensen dømmes mildt. Hun søger at forstaa de personer, hun skildrer. Det er i høj grad kommet Augustenborgerne til gode. De har næppe nogensinde faaet saa blid en behandling paa dansk. Efter at have læst Frk. Christensens bog undrer man sig igen engang over den udfordrende politik, Christian August førte mod Danmark og danskheden i Sønderjylland. Der var vel trods alt en mulighed for, at Danmarks krone kunde tilfalde Augustenborgerne. Denne mulighed har Christian August i hvert tilfælde selv forspildt.

Frk. Christensen fortjener anerkendelse, fordi hun har gjort et stykke af vor fortid levende og det er at ønske, at hendes fortælle talent maa komme andre emner til gode i fremtiden.

Troels Fink.

Franz v. Jessen:

Mit Livs Egne, Hændelser og Mennesker.

I. 1870—1902. (Hagerup 1943).

Franz v. Jessen har udsendt første bind af sine erindringer, der naar til 1902. Det er et af de fortræffeligste memoireværker, der i lang tid er kommet paa dansk. Det blev mødt med udelt anerkendelse fra alle sider, da det fremkom.

Paa dette sted er der særlig grund til at omtale, hvad Franz v. Jessen har at fortælle om Sønderjylland. Det er ikke lidt. Hans slægt stammer fra denne landsdel, og minderne fra krigen 1848—50 og 1864 spillede en stor rolle i hans hjem. Under hans skolegang i Ribe fik han problemerne nær ind paa livet og knyttede forbindelser nedover grænsen. Sønderjylland har siden haft en sjælden trofast og virksom ven i Franz v. Jessen.

Hans første store indsats var udgivelsen af den store »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie« (1901), der i sin franske udgave fik saa stor betydning, da Sønderjylland blev bragt paa bane i 1918. Arbejdet med haandbogen og et ophold i Berlin, samt Krabbeaffæren bragte Franz v. Jessen i kontakt med adskillige af den sønderjydske sags varmeste venner i kongeriget og de ledende mænd i Nordslesvig, og han har givet lunerige og nænsomme smaa portrætter af flere af dem, bl. a. fremtræder H. V. Clausens skikkelse levende i al sin elskelighed. Skildringen af den store debat om Køllerpolitikken i 1899 i Berlin og karakteristikken af Gustav Johannsen er et stykke glimrende journalistik. I Krabbeaffæren spillede Franz v. Jessen en fremtrædende rolle. Folketingsmand Krabbe blev et stridens tegn, da han offentligt havde forsvaret sin datter, der som redaktør af Dannevirke faldt de ledende danske i Nordslesvig i ryggen. Der rejste sig megen modstand imod ham ved folketingsvalget i 1901; men der meldte sig ogsaa forsvarere.

I. C. Christensen fremtræder i et lidet flatterende lys; han vilde gerne staa sig godt baade med forsvarere og angribere. Til drøftelsen af Krabbeaffæren er der for nylig ogsaa givet et bidrag af Jensen-Sønderup i hans politiske erindringer. Han søger at undskylde Krabbe, mens Franz v. Jessen ikke lægger fingrene imellem. Krabbe blev valgt trods et flertal af nej-stemmer (der var ingen modkandidat). Hørup hævdede med styrke, at Krabbe var lovlig valgt, Franz v. Jessen svarede: »Javist, lovlig valgt med lovlig lidt«. Skæbnen vilde, at Fru Wildenradt-Krabbes veje senere kom til at krydse Franz v. Jessens. Hun blev gift med en hollandsk journalist, og deltog sammen med ham i en international journalistkongres i Bordeaux, men hun maatte skyndsomst fortrække, da hendes færd blev bekendt. I 1914 optraadte hun igen i Bordeaux, og maatte igen fortrække, denne gang mistænkt for spioneri.

Franz v. Jessen fortæller med meget lune og er tillige i besiddelse af den selvironi, vi danske sætter saa stor pris paa. Med stor interesse maa man imødesee det næste eller de næste bind.

Troels Fink.

Kulturelle Forhold i Sønderjylland 1920-42.

(1943).

Den 10. August 1943 fyldte amtsskolekonsulent Nikolai Svendsen i Tønder 70 aar. Han blev paa dagen hyldet med et skrift om »Kulturelle Forhold i Sønderjylland 1920—42«, redige-

ret af Jakob Petersen og udgivet af Dagbladet »Dannevirke« og Sprogforeningen.

Nikolai Svendsen har baaret et stort læs i det genforeningsarbejde, der er udført i Sønderjylland i tiden mellem de to verdenskrige. Han har en stor del af æren for den organiske maade, hvorpaa den danske skole er gledet ind paa sin naturlige plads i grænselandets vanskeligste egne. Det er derfor ligesaa naturligt og smukt, at man hylder ham med en skildring af genforeningsarbejdets kulturelle side.

Nikolai Svendsens kollega i Aabenraa-Sønderborg amt, amtsskolekonsulent Novrup, lægger for med den største af afhandlingerne, en skildring af folkeskolens kaar i aarene 1920-42, et emne Nikolai Svendsen selv har behandlet i »Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie«. Novrup har dog betydelig mere plads til sin raadighed, ikke alene er fremstillingen ført op til dato, bl. a. ved omtalen af den sidste nye skolelov af 1939, men der har ogsaa været plads til en bredere skildring af udviklingen. Ogsaa seminarierne er omtalt. Til orientering i den sønderjydske folkeskoles forhold er Novrups afhandling særdeles værdifuld.

Rektor Egeberg Jensen, der af selvsyn kender de tre af de fire sønderjydske gymnasier, fortæller om eksamensskolevæsenet, baade gymnasier og realskoler. At begge skoleformer er blevet vel modtaget af befolkningen, fremgaar af resultaterne: 1551 studenter, 3355 realister og 1050 med almindelig forberedelseseksamen er udgaaet fra de nordslesvigske skoler. (Tallene gælder de i landsdelen hjemmehørende). Fremstillingen er krydret med smaa selvoplevede træk, især fra 1920; f. eks. dette til belysning af begyndervanskelighederne: I første G. satte en elev ordene »Ros og Dadel« i flertal, saa det blev til »Roser og Dadler«. Meget hurtigt kom imidlertid de sønderjydske elever paa lige fod med deres kammerater fra kongeriget.

Den næste artikel i rækken er Hans Lunds om højskoler, efterskoler og landbrugsskole. Der fortælles interessant, ikke alene om de skoler, der blev oprettet, men ogsaa om de tilløb, der blev gjort adskillige steder i den optimistiske periode omkring 1920, inden de økonomiske vanskeligheder begyndte at gøre sig gældende.

Det talmæssige resultat af skolernes arbejde virker næsten overvældende. Ialt har 17953 elever besøgt de frie ungdomsskoler i Sønderjylland. Deraf var 10257 fra kongeriget, 6853 fra Nordslesvig og 843 fra Sydslesvig. Der er den karakteristiske forskel paa grænselandets høj- og efterskoler, at højskolerne i overvejende grad er blevet besøgt af elever fra kongeriget, mens efterskolerne faar flertallet af deres elever fra landsdelen selv.

I genforeningsarbejdet er det en værdifuld vekselvirkning, der finder sted ved sønderjydernes højskolebesøg i det gamle land og de kongerigske eleveres besøg paa de sønderjydske skoler.

Provst Schülein, Løgumkloster, skildrer kirkens forhold, et emne, han tidligere har behandlet i »Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie«. Skildringen er her noget udvidet. Resultatet af det kirkelige genforeningsarbejde formulerer han paa følgende maade: »Dansk kirkeliv har faaet sin ret og fundet sin form saaledes fælles med det øvrige land, at der er sket den aandelige genforening, at ingen dansk vil føle sig fremmed i en sønderjydsk kirke, hvor dansk gudstjeneste holdes«. Adskillelsen mellem dansk og tysk er blevet stærkere og mere følelig, og den folkekirkelige tyske betjening er i aftagende.

I det folkelige liv indtager forsamlingshusene en betydelig plads som rammer om det rige foreningsliv, der har udviklet sig. Om rammer og indhold fortæller Jakob Petersen, der fremhæver, hvordan de ydre forhold er blevet bedre i de sidste 20 aar, men samtidig slaar til lyd for den kunstneriske udsmykning: »Der burde i ethvert forsamlingshus være et midtpunktsamlende billede, enten dette saa var i sten eller lærred«. Der ligger her en stor opgave, som der forhaabentlig er vilje til at tage op, naar freden kommer.

Naar man ser oversigten blot over de landsdelsomfattende organisationer i Sønderjylland, maa man sande Jakob Petersens ord: Vi danske er blevet et foreningsfolk. Der omtales ikke færre end 32.

Amtslæge Lausten-Thomsen fortæller levende og instruktivt om arkiv, bibliotek og museum. Amtslægen har heldigvis ikke opfattet opgaven snævert; der findes en omtale af arkiver og museer baade i Nord- og Sydslesvig, og forudsætningerne før 1920 er der ogsaa gjort rede for.

Redaktør Niels Hansen har givet en lige saa kyndig som fortrinlig og kærkommen oversigt over den sønderjydske preses forhold.

Bogen slutter med en afhandling af Thork. Claudi Westh om nye sønderjydske landbohjem. Her gøres resultatet af de store udstykninger op. Der er oprettet ca. 1740 nye brug med offentlig hjælp, dertil kommer nogle faa uden offentlig støtte. Det er blevet regnet ud, at der i Nordslesvig i 1920 burde findes ca. 4000 flere landbrug, for at ejendomsantallet kunde svare til det øvrige lands. Vi er altsaa naaet omtrent halvvejs. Foruden landbrugsejendommene er der ogsaa oprettet ca. 310 landarbejderboliger med offentlig støtte.

I festskriftet til Nikolai Svendsen er der aflagt beretning om forskellige sider af genforeningsarbejdet, en beretning, der

ikke kan andet end fylde en med en vis stolthed. Det er imponerende resultater, der er naaet. Sønderjylland har i tidligere tid været nationalt forsømt, især i tiden før det nationale genembrud, men i tiden derefter var mange kræfter bundet af den politiske kamp; i aarene siden genforeningen er det forsømte blevet indhentet, saaledes at Sønderjylland nu ligger paa linie med det øvrige land, ja paa sine punkter (bl. a. forsamlingshusene) et hestehoved foran. Der er grund til at sige tak til alle dem der har lagt kræfterne i; og tak til dem, der har aflagt beretningen. En smukkere hyldest kunde Nikolai Svendsen ikke faa.

Troels Fink.

Haderslev-samfundets årsskrift.

Tidligere elever har ved mange skoler dannet foreninger og udsendt årlige medlemsskrifter. Få, om nogen har gjort det, i smukkere form eller med lodigere indhold end Haderslev-Samfundet, sammenslutningen af Haderslev Katedralskoles gamle elever. Siden 1934 har det hvert år udsendt et hefte i stort kvartformat under redaktion indtil 1940 af den tidligere sekretær for »Historisk Samfund i Sønderjylland« dr. phil. Karl N. Bock og boghandler Johannes Chr. Nielsen, hvis pæne tegninger og vignetter i alle årene har givet årsskriftet noget af dets præg.

Naturligvis er et sådant årsskrift først og fremmest et bindeiddel imellem gamle kammerater og imellem dem og deres skole; men i dette tilfælde er det meget mere: en vægtig, stærkt historisk indstillet årbog for det danske Haderslev og tit for hele den sønderjydske danskhed. I første årgangs forord siger redaktionen, at den »haaber at kunne gøre Aarsskriftet til noget mere end et almindeligt Elevblad; Maalet skulde være et Skrift, der i al Beskedenhed kan yde en national og kulturel Indsats i vor Hjemstavn«. Det tør i dag siges, at dette mål er nået på en særdeles smuk måde.

Straks i første årgang står første afsnit af årsskriftets vægtigste og omfangsrigeste historiske afhandling »Edvard Lembckes Erindringer af mit Liv, optegnede for mine Børn. Ved Johannes Nielsen«, og der bringes derefter hvert år ny del deraf lige til 1941. Lembcke var Haderslev Katedralskoles konrektor fra treårs krigen til 1864, og de otte store afhandlinger giver ikke kun gode oplysninger om digteren af »Vort modersmål er dejligt«, men om både livet i og udenfor Katedralskolens mure. Der er mange ting i skildringerne, der i dag ses med andre øjne, end Lembcke kunde

se dem. Det gælder ikke mindst hans karakterskildringer i anden årgang af medlærere og andre af hans samtidige; men, som Johannes Nielsen skriver, »at havde Lembcke vidst, at hans Erindringer engang vilde blive offentliggjort, havde mangt og meget været skrevet anderledes. Man kan jo saa paastaa, at det netop er godt, at han var uvidende derom, da man saa kommer i en intimere Berøring med de Personer, han skildrer, og ikke mindst med Forfatteren selv«. »De Mennesker, Lembcke møder, deler han i to Grupper, dem, han kan lide, og de andre, og sidstnævnte Kategoris smaa Fejl og Skævheder trækker han kraftigt op til en Karikatur, dog gør han det ikke uden Vid og Lune«. Laurids Skau hører til dem, Lembcke ikke kan lide. Tilsyneladende tager han ham i forsvar imod al den sladder, der gik om ham; »men min personlige Agtelse og mit Venskab kunde jeg kun give en Hædersmand«. Helt overlegent skriver han: »en Bog, han udgav, en Biografi af en afdød Patriot, Hans Nissen, var skrevet med en Klarhed i Sprogformer og Fremstilling, som mange dannede Forfattere kunde misunde ham«. En sådan sætning fortæller mere om Lembcke end om Skau. Hans Krüger derimod hører til Lembckes yndlinge. Her tier sladderen: »Hans Krüger fra Bevtoft var en Skikkelse, man kunde dvæle ved med mere ublandede Følelser«.

Hadde der ikke stået andet i Haderslev-samfundets årsskrifter, vilde det endda have haft sin store værdi; men selv om Lembckes minder både i den ene og anden mærkelse fylder mest i hefterne, er der nok at glæde sig ved fra andre forfattere. I 1935 fortæller P. A. Callø om »Hvordan jeg kom paa Haderslev Latinskole, og hvorledes jeg kom derfra«, og i tilslutning dertil aftrykkes frimenighedspræst Rasmus Thomsens redegørelse i »Modersmaalet« for 26. juni 1902 om Calløes Kammerat »Primaneren Kresten Thomsen«. I 1937 fortæller redaktør Tage Jessen »Spredte Træk om Redaktør Jessen« og redaktør Bjørn Hanssen »Barndoms minder om min Far«. Det er godt at fortælle vor tids ungdom om vore gode førere fra fremmedtiden, så den ikke bare ser deres historiske gerning, men også får et indtryk af deres personlighed og menneskelige værd. Det er såre smukt og rigtigt, når Jessen kan skrive: »Som bekendt førte min Faders »moderniserede« Protest-Standpunkt til, at han kom i et taktisk Modsætningsforhold til sin yngre samtidige, Nord-slesvigs Organisator H. P. Hanssen.

I Virkeligheden supplerede disse to fremragende Mænd hinanden ypperligt, maaske bedre, end de selv fuldtud var klar over«. Det er ord, der fuldt ud vil kunne underskrives af dem, der har kendt og holdt af dem begge.

I 1938 bringes der fra professor Jonas Collins pen en

dygtig og indgaaende Skildring af »Haderslev og Haderslevere for 40 Aar siden«. — et haec meminisse juvabit« — det vil glæde også en gang at mindes dette. 1940 fortæller pastor emer. Carsten P e t e r s e n »Da vi gamle gik i Skole«, livfuldt og solidt, som han altid har skrevet. Rektor H. P. H a n s e n har læst Collins artikel, og 1941 giver han og andre nogle tilføjelser til den under ordtaget. »Mere end en Drøm«. Fru Ryon-Hansen skriver om den: »Ja, tag Haderslev-Samfundets Aarsskrift fra 1938 frem, og læs endnu en Gang Jonas Collins »Haderslev og Haderslevere for 40 Aar siden«. Saa har De dem lyslevende, vore Værter og vore Tilskuere. En ung dansk Student maatte gribes og blev grebet af denne stærke, levende, fortrøstningsfulde Danskhed under fremmedes Herredømme. Hvem af os fantaserede ikke om at ende sine Dage som Embedsmand i Haderslev!«

I 1941 følger M. F a v r h o l d t og Olav C h r i s t e n s e n i dr. Bocks sted i redaktionen. De har ført den videre i det gamle spor. I 1942 bringes under overskriften »Memoriæ Coldingenses« optegnelser af rektor Tauber i Kolding fra rejser i Nord-slesvig i årene 1820 og 1821. Derefter følger en artikel af Henry K a r l s s o n om »Hertug Hans den ældre«, der i 1567 ved en fundats lagde grunden til Haderslev Katedralskole. 1943 gives fortsættelsen af Taubers optegnelser og en stor artikel af Johannes N i e l s e n om »Fritz Jürgensen i Haderslev«.

Det er kun enkelte af afhandlingerne her er nævnt, selv om det er de værdifuldeste. Der er mange flere foruden alt det stof, der synes selvsagt i et årsskrift af og for en skoles gamle elever.

På hvert af de smukke hefters forside er der et billede af skolens indgangsdør med indskriften »Patriæ et litteris« — For fædreland og videnskab. Det er både skolens og årsskriftets løsen; ingen, der i mindste måde har fulgt skolens arbejde siden genforeningen eller har læst årsskriftet igennem årene, kan være i tvivl om, at det er lykkedes at øve en gerning, der svarer til de meget sigende latinske ord.

H. L a u s t e n - T h o m s e n .

Nyere litteratur vedrørende Tønder bys historie.

Naar man betragter den litteratur om Tønders historie, som har set dagens lys i de sidste aar, skulde man tro, at man stod overfor en af landets storstæder. Grunden til denne litterære rigdom maa delvis tilskrives jubilæet i 1943, da det var 700 aar siden, hertug Abel gav byen lybsk ret. Men det er ikke altid, at et jubilæum fremkalder en historisk litteratur, og naar Tønders historie er blevet saa ivrigt dyrket, skyldes det ogsaa, at et

par af dets tyskfødte bysbørn har været historikere af fag og ganske naturligt har viet udforskningen af deres fødebys historie en del af deres kræfter. Det gælder Professor Otto Scheel og i særlig grad den nu afdøde Dr. Ludwig Andresen. Paa dansk side har Seminarielærer Claus Eskildsen i de sidste aar gjort et stort arbejde for at bringe kendskabet til Tønders fortid ud i vide kredse. En spore til disse og andre mænds litterære virke har byens særegne nationale stilling utvivlsomt været. Igennem aarhundreder mødtes her dansk, frisisk og tysk kultur, og Tønder blev i højere grad end nogen af de andre nordslesvigske købstæder en grænseby.

Den første større redegørelse for byens historie er C. E. Carstens: *Die Stadt Tondern*, et ikke helt ringe værk fra 1861, som dog nu er forældet. Det var dog først med Ludwig Andresen, født i Tønder 1880, at byen fik sin første virkelige historiker. I en lang række specialundersøgelser — især i *Zeitschrift* og *Die Heimat* — har han belyst vigtige sider af Tønders historie — forstudier til hans store livsværk: *Die Geschichte der Stadt Tondern*, hvoraf han dog kun naaede at faa udgivet første bind, der gaar til 30aarskrigen (se nærmere Sønderjydske Aarbøger 1940, 290 ff.). Til dette værk slutter sig den store udgave af Tønders borgerskabsprotokoller med indgaaende redegørelse for byens befolkningsforhold gennem tiderne: *Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern* (1937).

Da Ludwig Andresen døde i sin fødeby 16. december 1940, var det en dygtig og betydelig forsker, der gik bort, en forsker, hvis redelighed og dygtighed altid er blevet anerkendt fra dansk side. Enhver, der har kendt Ludwig Andresen, vil altid mindes ham som et ualmindeligt fint menneske. Det var derfor ogsaa fuldstændig berettiget, naar man i anledning af jubilæet udgav en række af Andresens vægtigste artikler under titlen: *Beiträge zur neueren Geschichte der Stadt Tondern* (1943); her findes bl. a. hans to betydelige afhandlinger »Die Familie Preuss und ihre Zeit« og »Von der schleswigschen Amtsverwaltung zur preussischen Kreisverwaltung in Tondern«. Det maa pointeres, at udgaven ikke er fuldstændig, og der er flere af Andresens andre artikler, man godt kunde have ønsket optrykt, ogsaa afhandlinger som ikke angaar Tønder. En udførlig bibliografi, der ledsager udgaven, gør det dog let at finde frem til hans talløse arbejder.

Andresen naaede ikke at fuldende sit store værk om Tønder, og det blev danske forskere, der kom til at give den første udførlige og fuldstændige skildring af byens historie: *Tønder gennem Tiderne I—II* (Skrifter, udgivne af Historisk Sam-

fund for Sønderjylland Nr. 3 og 6, 1943—44), der er udgivet af Hist. Samfund for Sønderjylland og redigeret af Dr. phil. M. Mackeprang. Det skal af nærliggende grunde ikke gøres til genstand for nærmere omtale i Sønderjydske Aarbøger.

Allerede inden første bind af dette store værk forelaa, var der dog fra dansk side udgivet en anden byhistorie, skrevet af Claus Eskildsen, der i mange aar har virket som seminarlærer i Tønder: Tønder 1243—1943. Mens »Tønder gennem Tiderne« er den fuldt videnskabeligt underbyggede, detaillerede udredning af alle problemer i forbindelse med byens aarhundredlange historie, er Eskildsens bog en populær oversigt over hovedlinjerne i dens udvikling. Eskildsen er en dygtig fortæller med en betydelig evne til at popularisere et tungt stof, og det er med fornøjelse, man læser hans veldisponerede og velskrevne bog. Man kunde dog have ønsket, at bogen først var udkommet efter »Tønder gennem Tiderne«. Om den ældste tid og den nyeste tid har forfatteren en indgaaende viden, da der her er en omfattende litteratur at bygge paa. Men til fremstillingen af det 17. og 18. aarhundredes historie har han ofte manglet materiale, fordi der ikke forelaa fyldestgørende behandlinger. Det giver i nogen grad bogen en vis ujævnhed, idet behandlingen af de forskellige tidsafsnit ikke er helt ensartet. Byjubilæer har baade deres gode og deres daarlige sider.

Mens vi er ved jubilæet, maa det fremhæves, at denne begivenhed har virket som en stærk spore paa den litterære energi i byen. H. Bernsen og Hans Christian Clausen har i dagens anledning udgivet en bog Tønder i Dag (1943), der dels fortæller om nutidens foreninger, institutioner og forretninger, dels giver nogle smaa populære skildringer af dens allernyeste historie. Bogen er udmærket illustreret og giver eftertiden gode og interessante oplysninger om byens skæbne i de første aar efter genforeningen. Man skulde tro, at det historiske behov hermed var tilfredsstillet, men Tønders nye energiske forlag »Guldhorn« har ment noget andet. Ved juletid 1943 udsendte det en lille Tønder Aarbog 1943, der dels bringer en oversigt over de vigtigste begivenheder — ikke mindst personlige — i tiden 1. jan.—1. novbr. 1943, dels en lille afhandling om forlagsvirksomhed i Tønder, hvor Claus Eskildsen fortæller om de høger og aviser, der er blevet trykt og udgivet i den lille marskby, siden den første bog: Tønder-Salmebogen saa dagens lys i 1731. Det er meningen, at en saadan aarbog skal udgives hvert aar.

I denne forbindelse maa ogsaa nævnes en lille bog: Tønder, udgivet af Ingeniør Vilh. Marstrand som 4. hefte i en serie, der er betitlet Vore ældre byers tilblivelse. Forfatteren vil være kendt af historisk interesserede for sin be-

rømte bog om Aabenraa. Det nye værk er kun paa 31 sider. Men selvom de er smaa, saa er det dog fantastisk, i hvilken grad forfatteren paa disse 31 sider kan naa at faa omkalfatret opfattelsen af ældre dansk historie. Man læser f. eks. side 19, hvor guldhornenes gaade nu efter 300 aars forløb endelig er blevet løst: »Fundforholdene, kort under jordens overflade og tæt ved hinanden, viser, at guldhornene maa være gravet ned under gulvet af hallen i den derværende kongsgaard«. Man skulde tro, at kongsgaarden var en historisk realitet, men sandheden er den, at ingen — hverken Marstrand eller andre — kender noget til en saadan kongsgaard. Fortsættelsen er ikke ringere: »Hensigten hermed er ganske klar. Ved dette kostbare offer vilde man sikre sig ejendomsretten til landet, naar man med paaregnet støtte udefra kom tilbage (man = Hadbarder). Lang-Bardernes erobring af Italien gav imidlertid de udvandrede andre maal, saa de kom aldrig tilbage«. Alle danske historikere — fortidens, nutidens og jeg tør tage fremtidens med — burde skamme sig over, at de ikke kunde finde ud af det. Det er da saa let, saa let, bare man har fantasi. Man tør nok sige, at Marstrands bøger betyder et nybrud indenfor dansk historieforskning, ikke blot ved deres geniale resultater, men først og fremmest ved deres revolutionerende metoder. Det vil ikke være let at forklare disse for den store læseverden — de skal helst opleves — men der kan dog maaske være grund til at sige et par ord om hans ejendommelige tidsangivelser. Det er vist næppe umiddelbart indlysende, hvad f. eks. C. 500 B. C. (side 21) betyder. Til orientering for den uindviede skal det oplyses, at der ikke er tale om en matematisk formel, men om en historisk tidsangivelse, der paa almindelig dansk vilde lyde 600—400 f. Kr. C. er et af forfatterens geniale midler til tidsbestemmelse, det angiver en nøjagtighed af + 30—100 aar. Om B. C. gives der ingen oplysninger, men jeg gætter paa, at det er lig: Before Christ, det engelske udtryk for før Kristus. Hvorfor forfatteren i disse tilfælde pludselig taler med fremmede tungemaal er og bliver en gaade.

Der er næppe grund til at redegøre for Marstrands saakaldte forskningsresultater, endnu mindre til at forsøge en kritisk gennemgang af bogen. Recensenten vilde jo bare afsløre sin manglende forstaaelse af det genial(sk)e i værket og drage dette aandsprodukt ned paa et plan, hvor det ikke hører hjemme — der hvor saadanne egenskaber som kritik og sund fornuft er fremherskende, og hvor man tager hensyn til noget saa ligegyldigt som de historiske kilder, ja, det vilde være det samme som at maale det med den alen, der anvendes overfor almindelige historiske værker, og det kan man dog ikke forsvare.

Jeg tror, at jeg paa alle danske historikeres og sprogfolks

vegne tør sige, at vi er — som vi ogsaa bør være — Marstrand dybt taknemmelige for hans epokegørende historiske undersøgelser. Danske historiske værker er sædvanligvis ikke umiddelbart morsomme, derfor glædes man, naar der endelig kommer en mand, som kan bryde kedsommeligheden, bringe smilet ind i vor forsknings lidt graa hverdag. Og det er der ingen, der har kunnet gøre som Hr. Marstrand. Desværre har lægfolk ikke helt det samme udbytte af hans værker, der fordres et vist minimum af viden for helt at kunne forstaa, hvor morsomme de er. Folk, der intet videre kendskab har til fortiden og det historiske kildemateriale, kan man desværre ikke anbefale at læse bogen om Tønder — m. h. t. Aabenraa er advarslen vist overflødig. De kunde gaa hen og tage den alvorlig.

Mens tyske historikere var førende i udforskningen af Tønder bys historie indtil 1940, er dette forhold blevet ændret i de sidste aar, og jubilæumsaaret var præget af danske forskeres og forfatteres indsats. Denne ændring maa ses paa baggrund af den nationalpolitiske udvikling i aarene efter genforeningen, der har gjort Tønder til en overvejende dansk by. Der er dog stadig en stærk tyskhed i byen, og der er da ogsaa i jubilæumsaaret kommet en del tyske bidrag til dens historie. Det interessanteste af disse er uden tvivl Professor Otto Scheels: *Kleine Beiträge zur Geschichte Tonderns. I Der Kaupang Tondern* (Der Schleswig-Holsteiner 1943. 132 ff, jvnfr. ogsaa samme: *Ein Kaupang an der Wiedau i Der Norden* 1943), hvori han tager spørgsmaalet om Tønders ældste historie op til ny undersøgelse. Han afviser Ludwig Andresens teori om Tønder som en tysk bygrundlæggelse, en opfattelse, der ogsaa er blevet imødegaaet fra dansk side. Efter Scheels mening er Tønder opstaaet længe før 1243. Den arabiske geograf Idrisis bekendte udtalelse om Tønder, »det er en havn, der er dækket for alle vinde«, har man almindeligvis ment gjaldt Møgeltønder, men Scheel hævder — og sikkert med rette — at det er mere sandsynligt, at araberne har ment Tønder, som efter hans mening ikke har nogen bebyggelsesmæssig forbindelse med Møgeltønder, men skylder skibsfarten og handelen paa Vidaaen sin opstaaen, en købing som saa mange andre i den tids Danmark. Scheels opfattelse, der ikke skaber unødvendige problemer, er sikkert i det store og hele rigtig. Hvorfor skulde man ogsaa antage, at Tønder har gennemgaaet andre udviklingsbaner end de fleste andre danske købstæder? Den mest nærliggende, mindst kunstige forklaring er som regel den rigtige.

Af andre tyske bidrag fra jubilæumsaaret kan nævnes Dr. Max Rasch' artikel: *Die Stadt Tondern und die Ereignisse des Jahres 1864* (Der Schleswig-Holsteiner 1943.

100 ff., ogsaa som bilag til Familiengeschichtliche Mitteilungen aus Nordschleswig III—IV, 1943), hvor der offentliggøres nogle breve, som Raadmand Oluf Christian Hanquist i 1864 har skrevet til sin yngste søn Johan Hanquist. De fortæller, hvorledes begivenhederne i hertugdømmerne og i Tønder tog sig ud, set fra en tysk borgers synspunkt. I en lille artikel: Tønderaner auf Lateinschulen und Universitäten im achzenten Jahrhundert redegør Dr. Th. O. Achelis for Tønder-ungdommens universitetsstudier. De fem mest besøgte universiteter var Kiel (83), Jena (63), København (44), Halle (20) og Göttingen (10). Af studenterne var 27 sønner af embedsmænd, 17 af købmænd, 6 af haandværkere og 8 af militærpersoner.

Tønders personalhistorie har gennem mange aar været dyrket med stor iver. Ludwig Andresen var ogsaa her førstemanden. I sine mange undersøgelser har han fremlagt et værdifuldt materiale, som gør det muligt at faa et indgaaende kendskab til patricierslægterne i byen og deres indbyrdes forhold (se nærmere min redegørelse i Tønder gennem Tiderne II). Andresens arbejde paa dette omraade er blevet fortsat af Max Rasch og Franz Brenner, som i det nye tyske tidsskrift Familiengeschichtliche Mitteilungen aus Nordschleswig har redegjort for slægterne Hanquist (fra Sverige) og Carstensen, der stammede fra Vesteranflod.

Jubilæumsaaet 1943 har bragt en hel bølge — man kunde næsten fristes til at sige flodbølge — af litteratur angaaende Tønders historie. I modsætning til saa mange andre jubilæumsskrifter, der ofte er daarligt forberedt, har disse i høj grad været med til at kaste glans over mindefesterne, været smukke blomster i festkransen til den alderstegne jubilar.

Johan Hvidtfeldt.

Albert Fabritius og Harald Hatt:

Haandbog i Slægtsforskning.

(Schultz Forlag, 1943).

Studiet af slægtshistorien har altid haft mange dyrkere i Danmark, og ikke mindst har det taget et stort opsving gennem de sidste aartier. De fleste slægtsforskere er lægfolk, der har faaet lyst til at vide lidt om deres forfædre. Men det slægts-historiske studium har dog ogsaa videnskabelig betydning. Paa en lang række omraader indenfor udforskningen af Danmarks

indre historie maa historikeren bygge sine undersøgelser paa et omfattende personalhistorisk eller genealogisk materiale. Saa vel læg-genealogen som faghistorikeren er derfor interesseret i ethvert hjælpemiddel, som kan lette studiet.

For 11 aar siden udsendtes Paul Hennings' posthume bog: Slægtsforskning. Da forfatteren ikke havde naaet at gøre bogen helt færdig inden sin død, blev den udgivet af Albert Fabritius og Harald Hatt. De to udgivere havde desuden skrevet to af de vigtigste afsnit (Harald Hatt: Arkiverne og deres slægtshistoriske Indhold og Fabritius: Indsamling af det slægtshistoriske Materiale). Det nu foreliggende værk bygger naturligvis paa Paul Hennings' bog, men da der er sket meget store ændringer og udvidelser, er det naturligt og berettiget, at forfatterne har ladet den udkomme under deres eget navn.

Haandbogen i slægtsforskning er et uundværligt hjælpemiddel for enhver, der paa en eller anden maade faar brug for at vide noget om de talløse mennesker, som ved deres fælles virke har været med til at skabe Danmarks historie gennem tiderne. Der er næppe mange haandbøger, der bruges flittigere, og med fuld rette, thi der er her skabt et standardværk, hvis lige ikke findes i Norden. Det er bygget paa et indgaaende og imponerende kendskab til det mægtige personalhistoriske stof i biblioteker og arkiver. Og haandbogen er ikke blot en vejviser gennem det store materiale, som personalhistorikeren maa være fortrolig med, den indeholder ogsaa en del teoretiske betragtninger over slægtsvidenskabens begreb, grundformer og opgaver og giver anvisning paa, hvorledes anetavler og efterslægtstavler skal stilles op, et meget vigtigt problem for enhver, der naar længere end til nogle tilfældige samlinger. En god hjælp for studiet giver ogsaa kapitlet om vaabnet, bomærket og seglet og om slægtsforskning i Norden. Et meget vigtigt problem indenfor dansk kulturhistorie er behandlet i det afsnit, der kaldes navnet, hvor bl. a. spørgsmaalet om opkaldelses- og navneskikkene er berørt. Problemet har mærkelig nok været meget stedmoderlig behandlet i litteraturen, idet V. A. Sechers afhandling: Opkaldesskikkene i østjydske Bondeslægter fra 17. og 18. Aarhundrede er den eneste metodiske undersøgelse deraf; og rigtigheden af Sechers teorier er meget tvivlsomme. Det vilde være en betydelig landvinding, hvis man kunde faa gennemført en undersøgelse af dette spørgsmaal, eller helst en række undersøgelser, thi der er ingen tvivl om, at forholdene har været forskellige i de enkelte dele af landet (jvnfr. ogsaa Dansk Navneskik, 1899).

Det personalhistoriske studium frembyder i Sønderjylland

særlige problemer, idet landsdelens særegne nationale forhold har medført, at sønderjysk personalhistorie er blevet behandlet baade fra tysk og dansk side og ofte sammen med den holstenske. Det er under disse forhold naturligt, at Sønderjylland i en saadan haandbog gøres til genstand for en særlig omtale, men det bør ske under omtalen af de danske forhold og ikke — som her — i forbindelse med en redegørelse for slægtsforskningen i Tyskland, hvor hertugdømmerne tilmed er behandlet under et. Begrundelsen for denne ejendommelige opstilling maa selvfølgelig søges i, at en del arbejder er fælles for begge hertugdømmerne, men dette er kun underordnet i sammenligning med den kendsgerning, at Sønderjylland var en dansk landsdel, der overvejende var beboet af danske mennesker, mens Holsten var rent tysk. Bortset fra overklassen var der kun meget ringe befolkningsmæssig forbindelse mellem de to hertugdømmer, og Sønderjylland var paa dette omraade meget nær knyttet til kongeriget. Der gik stadig en strøm af indvandrere fra kongeriget til Sønderjylland, og samtidig søgte en mængde sønderjyder hvert aar nordpaa. Selvom man helt ser bort fra de nationalpolitiske momenter, vil en almindelig historisk betragtning derfor gøre det naturligt, at Sønderjylland behandles for sig. Ved en saadan fordeling af stoffet, vilde man ogsaa faa mulighed for at gøre behandlingen af de specielt nordslesvigske forhold noget mere udførlig, mens omtalen af den holstenske litteratur til gengæld kunde indskrænkes noget.

Selvom man kunde have ønsket placeringen af det sønderjydske stof anderledes, maa man ikke derfor glemme den værdifulde hjælp, som bogen er for enhver, der vil give sig af med Sønderjyllands personalhistorie. Afsnittet om hertugdømmerne indeholder en udmærket oversigt over den meget omfattende slægtshistoriske litteratur. Det er og maa selvfølgelig altid være et skøn, hvad man skal medtage i en saadan bibliografi, der kun maa fylde nogle faa sider, og to mennesker vil vel aldrig kunne skønne helt ens. De følgende bemærkninger er derfor ikke ment som en kritik, snarere som et forslag med henblik paa den 3. udgave, som sikkert vil se dagens lys indenfor en overskuelig aarrække. Under omtalen af litteraturen vedrørende gejstligheden savner man f. eks.: Emil Brederik: *Verzeichnis der Geistlichen und Gemeinden in Schleswig-Holstein 1864—1933* (1933), jvnfr. ogsaa L. Vesten: *Præst og Menighed i Nordslesvig efter 1864* (Sønderjydske Aarbøger 1923), samt Aage Dahls bøger: *Haderslev Bys Præstehistorie* (1933), *Haderslev Herreds Præstehistorie* (1936) og *Sønderjyllands Bispehistorie* (1931). I forbindelse med litteraturen om skolernes lærere og elever kunde følgende værker nævnes: Aage Dahl: *Bidrag til den gamle Søn-*

derborg Latinskoles og dens Lærerstands Historie (Aarsskrift for Sønderborg Statsskole 1931) og Ernst Müller: Schüler und Lehrer der Husumer Gelehrtenschule von 1449—1852 (1939). Det værk, man savner mest, er dog: Th. O. Achelis: Sippenkunde Nordschleswigs. Ein bibliographischer Versuch (Die Sippe der Nordmark 5/6. 1941—42), hvori der gives en fortegnelse over den historiske litteratur vedrørende enkeltslægter.

Med Haandbog i Slægtsforskning er der givet danske personalhistorikere og slægtsforskere en haandsrækning, som deres studiefæller indenfor næsten alle andre historiegrene savner. Men alligevel vil mange dog sikkert sige, at de har endnu et ønske, de gerne saa opfyldt: en særlig bibliografi over den slægts-historiske litteratur, først og fremmest litteraturen vedrørende de enkelte slægter. Der spildes megen tid med at undersøge, om der findes trykte oplysninger angaaende en eller anden familie, og ofte er det umuligt at naa frem til det stof, der findes spredt i de mest forskelligartede værker. Der er nu udsigt til, at Erichsen og Krarups Dansk historisk Bibliografi inden alt for længe vil blive fortsat, men dermed er problemet ikke løst, thi den kan selvfølgelig kun i det væsentlige omfatte selvstændige artikler og værker. Det, der først og fremmest tiltrænges, er en oversigt, svarende til C. M. Munthes i 1926 udgivne: Kilderegister til norsk slektshistorie, hvor der ogsaa henvises til behandlinger i værker, som ikke specielt angaar den paagældende slægt. Det maa haabes, at Bibliotekar Fabritius engang vil tage denne opgave op. Der er ingen anden, der har saa mange forudsætninger for at kunne løse den paa tilfredsstillende vis. Haandbog i Slægtsforskning er et bevis derpaa.

Johan Hvidtfeldt.

Beretning og Regnskab.

Beretning.

Historisk Samfunds aarsmøde afholdtes i Haderslev søndag den 21. maj. Mødet, der var besøgt af et betydeligt antal medlemmer, indlededes med, at formanden, A m t s l æ g e, D r. m e d. H. L a u s t e n - T h o m s e n, aflagde følgende beretning:

Det forløbne aar har været et af de mest hændelsesrige i Historisk Samfunds historie, ikke fordi foreningen har været ude for dramatiske hændelser eller traditionsomstyrtende oplevelser, men dels fordi Samfundet har været inde i en overordentlig stærk vækst, dels fordi vi har kunnet udrette og virke mere end i noget tidligere aar.

Sidste efteraar modtog medlemmerne gratis det store register til Sønderjydske Aarbøger 1889—1940 og samtidig første bind af det værdifulde værk om Tønder: Tønder gennem Tiderne. Den historiske udvikling indtil 1864 er her skildret af to af vore bedste kendere af sønderjysk historie, Museumsdirektør Dr. M. Mackeprang, og Arkivar Dr. Hjelholt, medens den senere historie er fortalt af to mænd fra byen: Seminarieførstander Bredsdorff og Amtslandinspektør Mosbech. Med foraarshæftet har medlemmerne ogsaa faaet en større gave, nemlig Pastor emer. M. H. Niensens værk om det sønderjyske fattigvæsens historie, en undersøgelse, der bygger paa et indgaaende arkivstudium og giver en udførlig redegørelse for fattigvæsnets organisation og for de vilkaar, hvorunder de fattige levede. Pastor Niensens bog er blevet en landvinding for sønderjydsk historieforskning. Og til sommer vil der foreligge endnu et værk, en vejledning i studiet af sønderjysk historie, udarbejdet af Lektor, Dr. Fink og Arkivar Hvidtfeldt. Denne bog vil dog ikke blive sendt medlemmerne gratis, men de vil kunne købe den til halv pris (4 kr. mod 8 kr. i boghandelen), og vi haaber, at mange vil købe værket, som uden tvivl vil blive en værdifuld hjælp for dem, der vil sætte sig ind i landsdelens historie, enten det er litteraturen om et enkelt tidsafsnit eller en enkelt side af fortidens liv, man vil vide besked om, eller man vil have at vide, hvad der gemmes af sønderjysk kildemateriale i danske og udenlandske arkiver. Til efteraaret vil medlemmerne gratis faa andet bind af Tønder gennem Tiderne, der indeholder de mere specielle redegørelser for kirken, sprogforholdene, befolkningen o. s. v. Naar dette bind foreligger, har vi for første gang i Sønderjylland faaet en virkelig dansk byhistorie. Man maa haabe, at det inden alt for længe kan blive muligt at faa lignende redegørelser for de andre nordslaviske byers historiske udvikling.

Historisk Samfund vil saaledes i løbet af to aar foruden de fire hefter af Sønderjydske Aarbøger, der er kommet med lidt færre sider end sædvanligt, have udsendt registret og fire bind historisk litteratur. Det er en ret imponerende ydelse, og den er selvfølgelig kun blevet mulig gennem hjælp fra forskellige steder. Foruden fra staten, Det Raaben-Levetzauske fond, Carlsbergfondet, H. P. Hanssens mindefond, Tønder købstad, de danske banker i Tønder, Carlsen-Langes legatstiftelse og H. V. Clausens og Johan Ottosens Legat til Danskhedens Fremme i Sønderjylland har vi ogsaa faaet støtte fra de fire sønderjyske amter, fra Sønderborg, Haderslev og Aabenraa byer samt Skærbæk, Graasten og Løgumkloster kommuner. Med særlig glæde har vi modtaget gaver fra privat side, nemlig Fabrikant Schaumann, Haderslev, Konsul Jørgen M. Hansen, Aabenraa og Sønderjysk Tæppefabrik, Højer. Vi vil haabe, at flere vil følge disses eksempel, saa Historisk Samfund kan blive i stand til med saa stor kraft som mulig at varetage de kulturelle og videnskabelige opgaver, det har i

grænselandet, at yde et bidrag i den aarhundredlange kulturkamp mellem dansk og tysk.

Vi ser selvfølgelig udsendelsen af Sønderjydske Aarbøger og de andre litterære værker som det centrale i vort arbejde, men som jeg allerede har fremhævet i tidligere aarsberetninger, er vi ogsaa klar over, at der er andre opgaver. Samfundets foredragsarbejde er blevet fortsat i det forløbne aar. Foruden paa aarsmødet i Tinglev er der blevet holdt foredrag i Ubjærg, Felsted, Skodborg, Varnæs og Rise sogne. Vort arbejde med indsamling af arkivalier er kun blevet fortsat i ringe grad, dels ved et mindre indkøb, dels ved at sikre nogle breve fra sønderjyske krigsfanger til Frk. Marie Fergo, København, og ved at medvirke til, at den saakaldte Fladstenaarbog nu ved ejers velvilje er kommet til Landsarkivet i Aabenraa, som i aarets løb ogsaa har modtaget en del andre private arkivalier, bl. a. vedrørende de sønderjyske landboforeninger og skoleforhold i Varnæs sogn samt dele af Skoleforeningens arkiv. Selvom mangt og meget er blevet reddet i tidens Løb, findes der dog stadig mange privatarkivalier af værdi ude paa gaardene og i byerne. Vi haaber, naar forholdene tillader det, at kunne tage dette arbejde op med større kraft, idet vi har løfte om støtte fra videnskabelig side. Forhaabentlig vil det ogsaa blive muligt for os at løse en endnu vigtigere opgave, at bevare den historiske tradition, at faa nedskrevet den store viden, som de lidt ældre, der har været ledende i det kulturelle eller økonomiske liv, sidder inde med.

En del af vore medlemmer er gaaet bort i aarets løb: Pressechef Rud, Kbhv., Lærerinde Frk. Clausen, Tønder, Lærer Anton Petersen, Fyn, Frk. Else Petersen, Løgumkloster, Branddirektør Chr. Hanssen, V. Sottrup, Konsulent Frederiksen, Aabenraa, Lærerinde Frk. Nissen, Skovby, Lærer Dircks, Faaborg, tidligere Haderslev, og Gaardejer Chr. Schmidt, Mellerup. Chr. Schmidt hørte til vore mest interesserede medlemmer; han mødte ikke blot op til aarsmøderne og til vore kursus, men syslede ogsaa selv med sit fødesogns historie, som han skildrede i en længere artikelrække i »Hejmdal«. Endnu en dansk mand vil jeg gerne minde: Søløjtnant Aage Jørgensen, Skærbæk, som den 29. august gav sit liv for Danmark.

Paa anden maade har afgangens været meget ringe, og i hvert fald er det medlemsfremgangen, der har præget aaret for Historisk Samfund for Sønderjylland.

For tre aar siden havde Historisk Samfund 698 medlemmer. Paa aarsmødet i Bolderslev kunde jeg meddele, at vort medlemstal var steget til 788. Samtidig udtalte jeg, at vort maal var at naa de 1000. I Dag kan jeg med stolthed sige, at vort — tilsyneladende dristige — maal er naaet, de 1000 er længst passeret: vi har i dag 1035 medlemmer. Vi er glade for denne stærke forøgelse paa næsten 50 %. Den giver en god økonomisk ballast til sejladens i fremtiden, som

maaske kan blive vanskelig nok. Men den giver os ogsaa moralsk fortrøstning til at fortsætte arbejdet, fordi den viser, at der er en stigende historisk interesse i vor landsdel og blandt sønderjyder i den øvrige del af landet.

Derefter aflagde kassereren, Museumsinspektør H. Neumann regnskabet, der balancerede med 11.428,86 kr. Seminarielærer Claus Eskildsen aflagde beretning om Sønderjydske Maanedsskrift, der nu ialt havde 535 abonnenter, en fremgang paa 14. Af disse ekspederedes 434 direkte, resten gennem postvæsnet og boghandlerne. 382 af abonnenterne var bosiddende i Nordslesvig, 134 i den øvrige del af Danmark og 19 i udlandet. Regnskabet, der fremviste et overskud paa 294,50 kr., balancerede med 5881,77 kr. Aktiverne beløb sig til 3022,50 kr. plus gamle aargange. Af passiver var der ingen.

Redaktør K amphø v e n e r, A a b e n r a a, spurgte, om abonnenterne paa Sdj. Maanedsskrift var medlemmer af Historisk Samfund. Claus Eskildsen oplyste, at det næppe var tilfældet for halvdelens vedkommende. K amphø v e n e r spurgte derefter, om det ikke vilde være bedst at slaa Sønderjydske Aarbøger og Sdj. Maanedsskrift sammen, saaledes at der blev mere plads til det populære stof. Antikvarboghandler Møller, Haderslev, efterlyste flere illustrationer i aarbøgerne. Formanden oplyste i denne forbindelse, at man netop i de sidste par aar havde lagt betydelig større vægt paa billedmaterialet end tidligere. Et interessant problem blev rejst af Pastor Hejselbjerg Paulsen, Fjeldstrup, som foreslog, at man samlede en del af det historiske og kulturelle stof, som kom frem i dagspressen, og udgav det i særlige smaa hefter. Arkivar Hvidtfeldt anbefalede denne tanke, som han selv havde arbejdet med, men paapegede, at dens realisation vilde være vanskelig i øjeblikket paa grund af vanskelighederne med at skaffe papir. Bibliotekar Jakob Petersen, Aabenraa, mente, at Hist. Samfund burde støtte tanken, mens Højskoleforstander Hans Lund, Rødding, advarede mod at splitte det historiske arbejde, men foreslog at man i decemberheftet af Sdj. Maanedsskriftet gav en aarlig oversigt over de vigtigere avisartikler med historisk indhold. Redaktør Nielsen, Dannevirke, oplyste, at pressen sikkert gerne vilde støtte en særlig udgivelse af det historiske stof i dagbladene, og anbefalede iøvrigt Hans Lunds forslag. Tandlæge Hansen, Haderslev, og Antikvarboghandler Møller udtalte ogsaa ønsket om paa en eller anden maade at faa det spredte stof samlet, og formanden lovede, at man vilde overveje hele spørgsmaalet nærmere.

Jakob Petersen takkede for det udkomne register til

Sønderjydske Aarbøger, som han havde efterlyst i mange aar. Han mente dog, at det typografiske udstyr kunde have været smukkere. Hvidtfeldt indrømmede rigtigheden af denne kritik, men mente dog, at registret, selvom det ikke var smukt, var hensigtsmæssigt, og paapegede, at man jo nu engang var nødt til at nøjes med de typografiske hjælpemidler, der var for haanden.

Forstander la Cour Petersen, Skibelund Efterskole, ønskede en fortegnelse over skibelundfesternes ordførere i anledning af skibelundforeningens 75aars jubilæum. Formanden og Claus Eskildsen lovede at støtte dette arbejde.

Til bestyrelsen genvalgtes Museumsdirektør, Dr. phil. M. Mackeprang, Seminarielærer Claus Eskildsen, Tønder, og Arkivar Hvidtfeldt, Lyngby. Man besluttede at overlade bestyrelsen at bestemme stedet for det næste aarsmøde.

Mødet sluttede med et fængslende foredrag af Bibliotekar Jakob Petersen om Hans Nissens og Hans Krügers tid.

Johan Hvidtfeldt.

Historisk Samfund for Sønderjylland. — Aarsregnskab 1943.

INDTÆGTER:	Kr.	Øre	UDGIFTER:	Kr.	Øre
Medlemsbidrag	5.157	71	Trykning	7.331	68
Salg af Skrifter	417	55	Honorarer	1.220	00
Annoncer	531	00	Ekspedition, Kasserer, Sekretær	550	00
Tilskud	4.716	00	Omdeling, Fragt	917	02
Renter	36	88	Repræsentation og Udgifter ved Aars-		
Forskelligt	569	70	mødet	91	14
			Forskelligt	475	38
			Balance	843	62
	11.428	86		11.428	86

Status pr. 31. December 1943.

AKTIVER:	Kr.	Øre	PASSIVER:	Kr.	Øre
Bank- og Postkonti	2.096	49	Forudbetalt Kontingent	105	00
Kontant	111	59	Tilskud	1.000	00
Udestaaende Fordringer:			Formue	1.105	00
Kontingent	223	35		1.513	93
Annoncer	150	00			
Salg af Skrifter	37	50			
	2.618	93		2.618	93

Regnskabet revideret, fundet rigtigt og stemmende med Bilagene. Beholdningen var til Stede.

Haderslev, den 29. Januar 1944.

Valdemar Lauritzen.

Olav Christensen.

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

Støt de sønderjydske Indsamlinger!

Dansk Galoche- og Gummifabrik
Aktieselskab

Nørre Farimagsgade 3-5 — København

A. B. Kjærbye

Sønderjydske Tæppefabrik

Højer

Fabrikation af:

Afp. Gulvtæpper med Bort, Tæppetøj til Sammensyning, Løbere.

Faas i alle førende Tæppe- og Manufakturforretninger.

BRUUN & SØRENSEN
Aarhus

AKTIESELSKABET
VEJLE TEXTILFABRIK

Adams Transport Co.
Transport- og Speditions-Aktieselskab
Grundlagt 1884
Transport Spedition Flytning Opbevaring
København, Danasvej 30 - Aarhus, Knudrigsgade 3-5

Biscuitfabriken Oxford
Hjørring
MARIE KIKS
friske og sprøde, bagt i Smør

Historisk Samfund for Sønderjylland

udgiver »Sønderjydske Aarbøger« og »Sønderjydsk Maanedsskrift«.

Bestyrelsen er forslået af: Overlæge, Dr. med. Lausten-Thomsen, Aabenraa (Formand), Overlæge, Dr. med. Joh. Hvidtfeldt, Blomstervænget 93, Lyngby (Sekretær), Museumsinspektør Neumann, Haderslev (Kasserer), Seminarielærer Cl. Eskildsen, Tønder, Højskoleforstander Hans Lund, Rødding, Pastor Hejselbjerg Paulsen, Fjellstrup, Museumsdirektør Dr. phil. Mackeprang, København, Pastor H. F. Petersen, Flensborg, Overlæge, Dr. med. Max Schmidt, København, og som Æresmedlemmer Frimenighedspræst Thade Petersen, Haderslev, og Sparekassedirektør Nis Nissen, Nørborg.

Formand, Sekretær og Kasserer danner Forretningsudvalg.

Redaktionsudvalget for »Sønderjydske Aarbøger« bestaar af Lausten-Thomsen, Hans Lund og Johan Hvidtfeldt.

Redaktionsudvalg for »Sønderjydsk Maanedsskrift« danner Lausten-Thomsen og Cl. Eskildsen.

Medlemsbidraget er 5 Kroner aarlig eller mindst 100 Kr. én Gang for alle. Medlemmerne modtager »Sønderjydske Aarbøger« gratis. »Sønderjydsk Maanedsskrift« bestilles hos Posten og koster 1 Kr. 65 Øre fjerdingaarligt. I Boghandelen eller bestilt hos Cl. Eskildsen koster det 1 Kr. 50 Øre. Indmeldelser i Historisk Samfund modtages af alle Bestyrelsesmedlemmer.

INDHOLD:

H. Lausten-Thomsen: Peter Lautrups Minder ..	Side 133—236
Johan Hvidtfeldt: Undertrykte bønder paa Gram gods 1734	» 237—238
En udmærkelse	» 239—240
Anmeldelser:	
Caroline Emilie Andersen: De hansborgske Registranter. I. Forordninger 1544—1588 (ved Johan Hvidtfeldt)	» 241—243
Laura Joh. Christensen: Konge og Hertug (ved Troels Fink)	» 243—244
Franz v. Jessen: Mit Livs Egne, Hændelser og Mennesker (ved Troels Fink)	» 244—245
Kulturelle Forhold i Sønderjylland 1920—42 (ved Troels Fink)	» 245—248
Haderslev-samfundets årsskrift (ved H. Lausten-Thomsen)	» 248—250
Nyere litteratur vedrørende Tønder bys historie (ved Johan Hvidtfeldt)	» 250—255
Albert Fabritius og Harald Hatt: Haandbog i Slægtsforskning (ved Johan Hvidtfeldt) ..	» 255—258
Johan Hvidtfeldt og Hans Neumann: Beretning og Regnskab	» 258—263

I Hovedkommission hos **Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag**,
København,
for Danmark, Norge og Sverige.